

Українська наука: упосліджена дитина сорока няньок

Тривалий час загальні принципи управління науковою сферою України, як і система взаємовідносин у самому науковому середовищі, залишалися незмінними. Однак цей стан «стабільності», якщо не сказати застою, останнім часом вже не тільки посилював деградацію науки, а й узагалі почав загрожувати її існуванню. Тож уникнути докорінних змін у науковій сфері вже неможливо – це визнають усі фахівці, але їхні погляди на майбутнє науки, шляхи, засоби й мету її реформування багато в чому різняться. Щоб узгодити різні позиції, мінімізувати ризик необачних рішень, Комітет Верховної Ради України з питань науки і освіти понад рік тому ініціював проведення своєрідної національної дискусії щодо змін у науковому законодавстві, нових пріоритетів і майбутнього української науки. До обговорення проблем були залучені як самі вчені, так і представники влади та громадськості. Висловлені думки, ідеї, зауваження і пропозиції недавно підсумували на парламентських слуханнях про стан та законодавче забезпечення розвитку науки та науково-технічної сфери держави.

Відкриваючи засідання, заступник Голови Верховної Ради України **Руслан Кошулинський** констатував, що вітчизняна наука та науково-технологічна сфера перебувають у критичному стані. Упродовж останніх 20 років майже немає державного запити на наукові дослідження та високо-технологічні розробки. Говорячи про фінансування науки за залишковим принципом, він навів показник бюджету на 2014 рік, де на розвиток науки заплановано тільки 0,27% ВВП, тоді як законодавством про наукову та науково-технічну діяльність передбачено 1,7%. Нинішній, найнижчий

за всі часи показник фінансування науки свідчить, що вона не належить до державних пріоритетів. Р. Кошулинський висловив сподівання, що відверта розмова на слуханнях допоможе законодавцям краще зрозуміти, яких змін потребує наука, які бар'єри слід прибрати, яким має бути ставлення держави до наукової діяльності.

Міністр освіти і науки України **Сергій Квіт** у своїй доповіді насамперед відзначив самовідданість українських учених, які «за умов украї недостатньої державної підтримки, діючи в межах часто ворожого до них законодавства, зуміли

зберегти статус України як однієї з провідних наукових держав континенту». За його словами, Україна має розвинену нормативно-правову базу для науково-технічної діяльності, але «корисні для науки положення чинних законів хронічно не працюють, а натомість справно діють положення, шкідливі для науки, наприклад, заборона для наукових установ відкривати банківські рахунки, через що ці установи є заручниками казначейства, це відлякує серйозних вітчизняних і закордонних замовників».

– Сьогодні наука в Україні упосліджена ще й тому, що вона є «дитиною семи», а точніше, майже сорока (саме стільки в нас головних розпорядників бюджетних коштів) «няньок», – констатував міністр. – Що відбувається з такою дитиною, відомо з народної приказки. Виробленням і здійсненням єдиної державної науково-технічної політики не займався протягом останніх років, по суті, ніхто.

Доповідач схвалив повернення до практики функціонування єдиного органу виконавчої влади у сфері науки – Міністерства освіти і науки України. Лише його діяльність, на думку С. Квіта, може забезпечити перетворення науки і технологій на справжній пріоритет державної політики.

Водночас він підкреслив, що в Україні історично склалася академічна система організації науки і потрібно з повагою ставитися до спільного надбання. Поділяючи загальну думку, що російський сценарій реформування академічної науки неприйнятний для Національної академії наук України, міністр досить критично оцінив діяльність цієї установи:

– Очікуємо від президії Національної академії наук розуміння того, що всі ми живемо в надзвичайно складний і динамічний час і академія не може лишатися сьогодні такою, якою вона була 20–30 і 50 років тому. Ми переконані, Національна академія наук лише виграє від широкої демократизації, від надання права голосу при вирішенні академічних справ не лише безсмертним академікам і членам-кореспондентам, а й найактивнішим ученим, докторам і кандидатам наук.

Голова ради Державного фонду фундаментальних досліджень, директор Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії НАН України, академік **Валерій Хухар** у своїй співповіді з прикрістю зазначив:

– Уміючи будувати потужні літаки, космічні ракети, турбіни, системи управління, ми в рівні глобальної конкурентоспроможності посідаємо 84 місце в 2013–2014 роках. Уміємо розробляти і продавати сучасну зброю, але наші військові сьогодні мають озброєння минулого століття. Цей гіркий парадокс є наслідком майже повного нехтування роллю науки, інновацій у житті України.

Жебрацьке фінансування науки, показники якого не відповідають вітчизняному законодавству й перебу-

вають на рівні малорозвинених країн Африки, він порівняв з діяльністю Пенсійного фонду, адже до 75 відсотків всіх коштів і по академіях, і по вищій школі йде на зарплату. Академік пропонує розширити практику конкурсного фінансування і виступає за створення ключових лабораторій, де на пріоритетних наукових напрямках будуть задіяні відомі в світі наукові колективи.

Голова Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти **Лілія Гриневич** спочатку пояснила, чому, попри складну для держави ситуацію, проведення цих слухань є своєчасним. На її думку, саме завдяки розвитку науки можна підвищити обороноздатність, створити сучасний військово-промисловий комплекс, отримати технології, які забезпечать інноваційний розвиток економіки, розв'язати проблеми енергетичної безпеки. Також саме наука «допоможе «зшити» країну і забезпечити єдність українського суспільства».

Передання науки в Міністерство освіти і науки, про що говорив перший доповідач, Л. Гриневич вважає перехідним рішенням, бо є ще сектори виробничої науки, і потрібно, щоб єдиний центр не тільки збирав інформацію про всі наукові осередки, а й реально керував ними, координував їхню діяльність і міг пропускати через себе й акумулювати всі кошти в єдиному фонді на грантовій основі. За словами Голови комітету, «наука і технологічна сфера заслужують на окремий орган виконавчої влади зі спеціальним статусом, який ефективно координував би всі наукові дослідження і впровадження інновацій в державі, незалежно від відомчої належності і форми власності установи, акумулював би єдину базу всіх наукових результатів».

Л. Гриневич детально представила основні положення доопрацьованого проекту закону про наукову та науково-технічну діяльність. Він передбачає такі зміни в організації наукової діяльності:

– у системі управління пропонується створити Національну раду з питань науки й технологій – своєрідний науковий парламент. Ця рада заслуговуватиме і оцінюватиме звіти Національної академії наук України, галузевих академії, центральних органів виконавчої влади. Національна рада готуватиме щорічну доповідь про стан науки в Україні, формувати-

ме стратегічні засади політики в сфері науки і інновацій. При цій установі буде створено комітет із наукової етики, унормовано формування мережі державних ключових лабораторій як дієвого механізму розв'язання найактуальніших проблем розвитку науки та найперспективніших напрямів наукових досліджень;

– заплановано демократизацію Національної академії наук України та галузевих академії. Право голосу в загальних зборах академії поруч із дійсними членами, членами-кореспондентами пропонуємо надати делегованим працівникам наукових установ, адже НАН – це не лише півтисячі академіків і членів-кореспондентів, а й майже 20 тисяч учених, кандидатів і докторів наук, котрі працюють в її установах, але сьогодні фактично позбавлені можливості впливати на вироблення політики академії;

– передбачається створення державного технологічного фонду, який надаватиме грантову підтримку проектам з проведення прикладних наукових досліджень і розробок, спрямованих на створення конкурентоспроможних технологій і їхніх складових. У системі фінансування створюються передумови для запровадження грантової системи прикладних досліджень і взагалі через гранти має розподілятися більшість фінансування, при цьому необхідно зберегти стабільне базове фінансування для гарантування збереження наукових установ і шкіл. Державним науковим установам, університетам, академіям буде надано право засновувати господарські товариства для використання об'єктів права інтелектуальної власності. Університетам, котрі здійснюють дослідження, буде надане базове бюджетне фінансування. Академічна та університетська наука стануть рівноправними партнерами. Науковим працівникам нададуть можливість гнучкого режиму роботи, що допоможе суміщати наукову і викладацьку діяльність. Наукові установи зможуть укладати договори з університетами щодо спільних лабораторій. Буде, нарешті, унормовано діяльність центрів колективного користування науковим обладнанням.

Віце-президент Національної академії наук України академік **Анатолій Загородній** у співповіді повідомив про низку фундаментальних і прикладних досліджень, успішно проведених академічними установами попри всі проблеми сьо-

годення, а також навіть приклади результативного впровадження розробок у практику і виконання державних цільових науково-технічних програм, хоча фінансування їх становило в середньому лише 25 відсотків від обсягів, визначених урядовими рішеннями. Академік з прикриттю поінформовав, що у зв'язку з рішенням Кабінету Міністрів щодо економії державних коштів вже припинено виконання двох програм та готується «заморожування» ще однієї, хоча, відповідно до законодавства, програми мають бути основною формою реалізації пріоритетних наукових напрямів. Також він повідомив, що «Національна академія наук та національні галузеві академії наук України стурбовані внесенням на розгляд Верховної Ради України у другому читанні проекту закону про зміни до Бюджетного кодексу України, котрим, зокрема, передбачається позбавити академії статусу головних розпорядників коштів». Розуміючи, що 40 розпорядників коштів – це дуже багато для сфери науки, він закликав усе-таки не позбавляти шість академій, в яких проводяться наукові дослідження, права бути головними розпорядниками бюджетних коштів.

У завершальній співдоповіді голова Ради проректорів з наукової роботи вищих навчальних закладів України **Михайло Ільченко** зосередив увагу учасників слухань на причині нинішнього ганебного стану науки, яка полягає в тому, що «за всі роки державна політика не ґрунтувалася на створенні умов для затребуваності науки». І продовження такої політики вже суперечить здоровому глузду, зважаючи на нагальну необхідність забезпечення обороноздатності та безпеки нашої країни. Також, вважає промовець, лише спираючись на науку можна створити конкурентоспроможну, потрібну в європейських країнах продукцію. Альтернатива, на його думку, дуже реальна і небажана для України – стати сировинним придатком Європи.

Доповідач навіть низку прикладів успішно виконаних проектів і отриманих в університетах наукових результатів світового рівня. Але всього цього досягнуто не завдяки, а всупереч наявному стану державної під-

тримки науки в Україні. Навчальне навантаження наших викладачів у декілька разів більше, ніж у закордонних колег. Це обов'язково треба враховувати в модернізації організації освіти й науки.

Говорячи про затребуваність науки у вітчизняних університетах, **М. Ільченко** навіть промовистий показник: рівень їхнього фінансування в 200 разів менший від провідних університетів за кордоном. Він визнав, що в реальних економічних умовах держава не в змозі надати їм гідне бюджетне фінансування. Тому необхідно повернути закладам право розпоряджатися коштами договірної тематики, бо втрата цього права стала головним гальмом розвитку науки не тільки в університетах, а й в інших наукових установах.

У подальшій дискусії учасники слухань обговорювали співдоповіді й висували нові ідеї та пропозиції. Народний депутат України **Святослав Ханенко** аргументував необхідність систематизації законодавчого та нормативно-правового забезпечення розвитку медичної науки. На його думку, перед Україною, що інтенсивно інтегрується в Європейський Союз і в світове співтовариство, постала необхідність «створення національного інституту здоров'я – сучасної наукової установи, покликаної здійснювати наукові дослідження із розробки механізмів трансформації вітчизняної системи охорони здоров'я відповідно до європейських стандартів та потреб українського суспільства».

Перший заступник голови Державного агентства з питань науки, інновацій та інформатизації України **Борис Гриньов** продовжив тему управління наукою, якої торкнулися багато учасників заходу. Він зазначив:

– Потрібно створити орган, не скований відомчими межами. Він має бути рівно наблизеним до всіх секторів науки, а не лише до університетського, та спрямовуватись Кабінетом Міністрів України. Навколо нього потрібно об'єднувати і науковців, і виробників, і вищу школу на ідейному рівні та цільовому фінансуванні. Так само паралельно з цим органом має існувати Національна рада з науки і технологій, вона повинна стати інструментом забезпечення участі державних органів, наукової

громадськості та реального сектору у формуванні та реалізації єдиної державної науково-технічної політики.

На думку народного депутата України **Анатолія Ревенка**, для формування і реалізації державної політики в науковій сфері потрібно, щоб уряд разом із Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти утворив постійно діючу раду з науково-технологічного розвитку України при Прем'єр-міністрові України.

Директор Інституту фізики і конденсованих систем НАН України академік **Ігор Мриглюд** підтримав ідею створення Національної наукової ради при Кабінеті Міністрів України. На його думку, цей орган міг би стати локомотивом змін, що дало б змогу перевести розмови про реформування науки у практичну площину.

А директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України академік **Володимир Широков**, як і деякі інші науковці, зокрема директор Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Доброва **Борис Малицький**, запропонував повернутися до практики, яка виправдала себе в перші роки незалежності – відтворити Державний комітет з науки і техніки України. Він вважає, що не треба «ідею захищувати різними термінами та іншими словами, що тільки затьмарює суть комітету, котрий мусить стати головним, державним, міжвідомчим і навіть надвідомчим органом у галузі управління розвитком науково-технічної сфери». Саме на нього слід покласти функції державного замовника науково-технічних досліджень і розробок, резюмував академік.

Іншу позицію висловила академік-секретар Відділення економіки НАН України, академік **Елла Лібанова**. На її думку, потрібно, щоб пріоритети розвитку науки визначали не чиновники уряду, а Національна рада з питань науки і технологій, яку вже запропоновано створити. Але, щоб підняти статус цього органу, враховуючи його стратегічне значення, створювати треба не при Кабінеті Міністрів, а при Президенті або при Верховній Раді.

Довкола багатьох інших проблем теж точилася полеміка, не було одностайності в оцінках, однак у підсумку це сприятиме ухваленню зважених конструктивних рішень. Ні в кого не викликала заперечень теза президента Національної академії медичних наук **Андрія Сердюка**, котрий брав участь у дуже багатьох наукових форумах і визнав, що вперше на його пам'яті відбулася така змістовна й необхідна розмова про майбутню української науки.

Закриваючи слухання, **Р. Кошунинський** побажав, щоб висловлені думки, пропозиції та ідеї якнайшвидше були втілені в життя.

Олександр МАЛІЄНКО.
Фото Миколи БЛОКОПИТОВА.

